

УДК 159.9.072.59:303.622.22

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.10>

ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ СЕРДЮК,

кандидат соціологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
науково-дослідна лабораторія з проблем протидії злочинності;

 <https://orcid.org/0000-0002-5733-6432>,
e-mail: serdyuk@univd.edu.ua;

БОРИС ОЛЕКСІЙОВИЧ БАЗИМА,

кандидат психологічних наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
науково-дослідна лабораторія з проблем протидії злочинності;

 <https://orcid.org/0000-0003-1005-1920>,
e-mail: bazyma.boris@gmail.com

АДАПТАЦІЯ СКРИНІНГОВОГО ОПИТУВАЛЬНИКА П'ЯТИ ФАКТОРІВ ОСОБИСТОСТІ BFI-10 ТА ПЕРЕВІРКА ЙОГО ДІАГНОСТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НА ПРИКЛАДІ ОСІБ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ НАРКОТИКИ

Описано процес адаптації, перевірки конструктивної валідності та діагностичних властивостей скринінгового опитувальника BFI-10 для експрес-діагностики п'яти факторів особистості. Валідізація проводилась у вигляді заповнення паралельних форм опитувальника 5PFQ (валідізований варіант А. Б. Хромова, N = 2492), опитувальника LBP (валідізований варіант Л. Ф. Бурлачука і Д. К. Корольова, N = 246) та опитувальника BFI-10. Коefіцієнти кореляції Пірсона між результатами вимірювань 5PFQ, LBP та BFI-10 виявилися значущими на рівні $p < 0,01$ для всіх шкал, альфа Кронбаха коливається у межах 0,64–0,88. Адаптований нами варіант BFI-10 показав свою діагностичну придатність у дослідженні осіб, які вживали і не вживали наркотики (N = 4723), виявивши між ними статистично достовірні відмінності за чотирма з п'яти факторів «великої п'ятірки», найбільші за фактором «С» – Свідомість ($t = -8,504$; $p < 0,01$).

Ключові слова: скринінг, особистість, «велика п'ятірка», адаптація, конструктивна валідність, надійність, BFI-10.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Модель п'яти факторів особистості, так звана «велика п'ятірка», вже тривалий час має статус «психодіагностичного стандар соціології та психології дедалі більшої популярності почали набувати так звані скринінгові ту» вимірювання особистості. Але практика обстеження великих груп опитуваних довела недостатню ефективність та валідність психодіагностичних інструментів, що входять до складу «батареї» комплексного анкетування, якщо вони містять більше 15–20 запитань. Респонденти починають втрачати концентрацію і відповідають формально, прагнучи швидше закінчити опитування. У зв'язку з цим у і методики опитування – скорочені діагностичні інструменти, що містять обмежену кількість запитань, але при цьому зберігають діагностичні властивості повноцінних стандартизованих опитувальників, на основі яких вони і були створені. Саме таким опитувальником є BFI-10, валідізації якого присвячено цю статтю.

Модель «великої п'ятірки» була створена на основі класичних психодіагностичних опитувальників Г. Айзенка і Р. Кеттелла та призначається для діагностики п'яти факторів особистості, кожен з яких являє собою двополюсну шкалу, що дає змогу описати конкретну особистість як своєрідну точку або пропорцію двох протилежних якостей. Така традиція опису рис особистості й характеру в європейській психології походить від теоретичного підходу Е. Кречмера, який дає змогу розуміти особистість як співвідношення динамічних протилежностей, а не щось застигле й однорідне.

Використана нами модель «великої п'ятірки» (її акронім для зручності запам'ятовування за заголовними літерами назв факторів – NEOAS, OCEAN або CANOE) описує такі фактори особистості.

1. «Е»: екстраверсія (*extraversion*) – виявляється у спрямованості на зовнішній або внутрішній світ. Екстраверти відрізняються товариськістю, активністю, імпульсивністю,

пошуком нової потужної зовнішньої стимуляції, вони схильні до лідерства, більш фізично і вербально активні. Для інтровертів характерна протилежна тенденція – тримати соціальну дистанцію, цуратися широкого загалу, віддавати перевагу думкам перед діями, уникати сильних стимулів і необхідності швидко ухвалювати рішення тощо. У кожної особистості тією чи іншою мірою присутні риси як екстраверта, так і інтроверта (це правильно і щодо решти факторів). Тому вираженість фактора – це відносне переважання одного його полюса над іншим, а не абсолютне значення.

2. «А»: схильність до згоди (*agreeableness*) або в нашій редакції «доброзичливість» – міра соціоцентризму (альтруїзму) як протилежності егоцентризму. Схильні до згоди люди більш толерантні, терпимі до інтересів і запитів інших, вони цінують групову єдність, мир і злагоду між людьми, готові бачити в людях насамперед позитивні якості, а успіхи групи для них важливіші за індивідуальні. Протилежні їм особи менш толерантні до інших людей, ставлять своє «я» на перше місце і діють передусім в особистих інтересах, а не інтересах колективу.

3. «С»: свідомість (*consciousness*) – це фактор, який виражає ступінь свідомого контролю з боку суб'єкта за своєю поведінкою і діяльністю. Один його полюс представлено такими якостями, як високе самовладання, завзятість, організованість, дисциплінованість, відповідальність, ретельність, точність у роботі, орієнтація на вирішення завдання. Інший полюс представляє «мінлива» людина, яка легко відвертається, неорганізована, спонтанна, слабко зосереджена на цілі, що слабко контролює власні імпульси.

4. «N»: нейротизм (*neuroticism*) – чутливість індивіда до стресу та фрустрації. «Нейротики» відрізняються легкістю виникнення негативних емоцій. Вони тривожні, дратівливі, схильні до поганого настрою, схильні все бачити в «чорному світлі», а також менш задоволені життям, ніж інші люди. На іншому полюсі перебувають «реактивно врівноважені» люди, які ставляться до життя більш раціонально і спокійно. Їх можна умовно назвати «товстошкірими». Щоби вивести їх з рівноваги і спокою, потрібні набагато сильніші подразники, ніж для «нейротиків».

5. «O»: відкритість досвіду (*openness to experience*) – виявляється у відкритості та сприйнятливості до будь-якого нового досвіду. Відкриті досвіду люди мають широкі інтереси, розвинену фантазію, гнучкий розум, оригінальність та естетичну чутливість, їх

приваблює все нове, незвичайне. Протилежність цим людям – закриті для нового досвіду індивіди. Їх відрізняють обмежені інтереси. Тому їх можна назвати якоюсь мірою «буденними», їм притаманні конформізм і низькі самобутність та оригінальність.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. На жаль, кількість запитань найбільш розповсюджених та цитованих у науковій літературі опитувальників «великої п'ятірки» варіюється від 240 у NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992) до 44 у BFI (Benet-Martinez, John, 1998; John, Srivastava, 1999), що робить їх малопридатними в дослідженнях великих вибірок слабо мотивованих респондентів, що особливо важливо в разі використання методології веб-опитувань, яка набула особливої актуальності внаслідок пандемії COVID-19. Крім того, більшість адаптацій цих опитувальників здійснено російською мовою і їх складно використовувати в україномовному середовищі. Ураховуючи цю ситуацію, метою нашої роботи стали адаптація та апробація діагностичних властивостей україномовного варіанта скринінгового опитувальника для експрес-діагностики п'яти факторів особистості BFI-10 (Rammstedt, John, 2007), який містить 10 запитань, що оцінюються за 5-позиційною шкалою, і показав високу надійність в умовах великих порівняльних кроскультурних досліджень з використанням веб-методології. Завданнями дослідження стали: валідація російськомовного варіанта опитувальника BFI-10 у спосіб його паралельного заповнення з раніше валідізованим опитувальником 5PFQ; валідація україномовного варіанта опитувальника BFI-10 у спосіб його паралельного заповнення з раніше валідізованим опитувальником LBP; обчислення коефіцієнтів кореляції Пірсона та альфа Кронбаха між результатами вимірювань 5PFQ, LBP та BFI-10; обчислення значущості відмінностей за шкалами BFI-10 між особами, які вживали і не вживали наркотики, за допомогою t-критерію.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. На основі оригінального опитувальника NEO-PI-R на 240 запитань в різні часи було створено низку його скорочених варіантів, таких як опитувальник TDA на 100 запитань «Trait Descriptive Adjectives» (Goldberg, 1992) та опитувальник IPIP Голдберга на 50 запитань «Міжнародний список особистісних рис» (Goldberg, 1999), опитувальник NEO-FFI на 60 запитань «NEO Five-Factor Inventory» (McCrae, Costa, 2004), опитувальник BFI-K на 21 запитання (Rammstedt, John, 2005) та опитувальник Mini-IPIP на 20 запитань (Donnellan et al., 2006).

Найбільш стислі версії опитувальника «великої п'ятірки» містять усього 5 запитань (Aronson, Reilly, Lynn, 2006; Bernard, Walsh, Mills, 2005; Woods, Hampson, 2005; Gosling, Rentfrow, Swann, 2003), але мають надто велику похибку, що заважає використовувати їх навіть у масових епідеміологічних дослідженнях з великими вибірками (Crede et al., 2012), на відміну від версій з 10 запитаннями, які мають достатню надійність та інші психометричні властивості. Найбільш розповсюдженими серед них є дві методики на 10 запитань: BFI-10 (Rammstedt, John, 2007) та TIPI (Gosling, Rentfrow, Swann, 2003). Під час порівняння їх психометричних властивостей перевагу метааналізи віддають опитувальнику BFI-10, проте адаптації TIPI є також дуже розповсюдженими (Herzberg, Brähler, 2006; Hofmans, Kuppens, Allik, 2008; Chiorri et al., 2015) внаслідок того, що він був розроблений на 5 років раніше. Крім того, слід зауважити, що у TIPI шкала оцінювання є 7-позиційною, а у BFI-10 – 5-позиційною. Це є перевагою BFI-10, оскільки порівняльні дослідження психометричних властивостей шкал показують, що 7-позиційні шкали не дають суттєвої різниці у деталізації відповідей порівняно з 5-позиційними, механічне збільшення кількості альтернатив лише заплутує респондентів. Цей аргумент теж вплинув на наш вибір BFI-10 для адаптації.

Серед україномовних варіантів опитувальника «великої п'ятірки» можна вказати на розповсюджену адаптацію Л. Ф. Бурлачука і Д. К. Корольова опитувальника Big Five Locator на 25 запитань «Локатор Великої п'ятірки», яка містить 25 пар особистісних якостей, між якими слід зробити вибір (Бурлачук, Корольов, 2000), та нещодавно здійснені адаптації опитувальника TIPI на 10 запитань (Виноградов, 2015; Кліманська, Галецька, 2019). Адаптації опитувальника BFI-10 українською не здійснювались.

Серед російськомовних варіантів опитувальника «великої п'ятірки», які є найбільш поширеними як в Україні, так і на пострадянському просторі, передусім слід згадати адаптацію опитувальника 5PFQ на 75 запитань, здійснену А. Н. Хромовим (2000), яка містить 75 пар тверджень (усього 150), між якими слід зробити вибір. Ця методика ґрунтується на японському варіанті опитувальника «великої п'ятірки» особистісних рис Х. Тсуйї (1997). Також існують адаптації опитувальників на 10 запитань TIPI (Сергеева, Кириллов, Джумагулова, 2016) та B5-10 (Егорова, Паршикова, 2016). Існують російськомовні адаптації оригінальних опитувальників NEO-PI-R на 240 запи-

тань та NEO-FFI на 60 запитань (Martin et al., 2002), опитувальника IPIP на 100 запитань (Князев, Митрофанова, Бочаров, 2010) та опитувальника B5S-Plus5 на 100 запитань, що ґрунтується на опитувальнику NEO-PI-R (Шмелев, 2002).

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Ураховуючи відсутність українських перекладів та більшу діагностичну надійність порівняно з іншими варіантами опитувальників «великої п'ятірки» на 10 запитань, для адаптації в українськомовному середовищі ми обрали опитувальник BFI-10 (Rammstedt, John, 2007). Для його валідації ми обрали процедуру паралельного заповнення перекладеного нами на російську й українську мови опитувальника BFI-10 та раніше валідизованих варіантів опитувальника «великої п'ятірки» – 5PFQ в адаптації А. Н. Хромова (2000) на 75 запитань та Big Five Locator (далі – BFL) в адаптації Л. Ф. Бурлачука і Д. К. Корольова (2000) на 25 запитань. Переклад запитань BFI-10 ґрунтувався на багаторічному досвіді роботи як з методиками «великої п'ятірки», так і з класичними психологічними опитувальниками EPQ Г. Айзенка і 16PF Р. Кеттелла, на основі яких побудовано ці опитувальники. Змістові характеристики дескрипторів оригінальної методики BFI-10 перекладались максимально близько до вимог прямого і зворотного перекладу та з урахуванням змістових характеристик аналогічних дескрипторів уже перекладених адаптацій BFL, 5PFQ, EPQ та 16PF. Під час перекладу було прибрано реверсивне кодування запитання 5 (див. табл. 1) та сформульовано його у позитивному, стверджувальному характері (в оригіналі він мав негативне формулювання).

П'ятифакторна модель передбачає, що особистість людини містить у собі п'ять загальних і відносно незалежних рис (диспозицій), які в опитувальнику BFI-10 згруповано у 5 шкал (табл. 1):

- 1) екстраверсія (*extraversion*, E) – субзапитання 1 R* та 6;
- 2) схильність до згоди (*agreeableness*, A), доброзичливість – субзапитання 2 та 7 R*;
- 3) свідомість (*conscientiousness*, C), усвідомленість – субзапитання 3 R* та 8;
- 4) нейротизм (*neuroticism*, N) – субзапитання 4 R* та 9;
- 5) відкритість досвіду (*openness to experience*, O) – субзапитання 5 та 10.

*R означає реверсивне оцінювання в балах (див. табл. 1)

Переклад запитань BFI-10, їх відповідність шкалам та оцінку в балах подано у таблиці 1. Оцінювання відбувається за кожною

шкалою окремо за допомогою побудови особистісних факторів за кожною шкалою варіюється від 2 до 10 балів.

Таблиця 1

Опитувальник BFI-10 (шкали та їх оцінка у балах)

	Про мене можна сказати, що я ...	Шкала BFI-10	Повністю не згоден	Скоріше не згоден	Важко відповісти	Скоріше згоден	Повністю згоден
1	... замкнутий	Е	5	4	3	2	1
2	... зазвичай довіряю іншим	А	1	2	3	4	5
3	... дещо ледачий	С	5	4	3	2	1
4	... добре справляюся з напруженими ситуаціями	Н	5	4	3	2	1
5	... схильний до занять творчістю	О	1	2	3	4	5
6	... без особливих зусиль знайомлюся і встановлюю контакти з людьми	Е	1	2	3	4	5
7	... легко помічаю недоліки інших людей	А	5	4	3	2	1
8	... роблю свою роботу ретельно і до кінця	С	1	2	3	4	5
9	... швидко починаю нервуватись	Н	1	2	3	4	5
10	... можу придумати щось нове	О	1	2	3	4	5

Російськомовний варіант опитувальника BFI-10 подано у додатку 1.

Вибірка. Емпіричну основу дослідження становили дані моніторингу «Молодь і наркотики» (Сердюк та ін., 2021), який здійснюється з 1995 р. Метою моніторингу є спостереження за процесом епідемічного розповсюдження хімічних і нехімічних залежностей серед молоді та широкого комплексу факторів, що обумовлюють цей процес. Моніторинг «Молодь та наркотики» зараз виконується паралельно із «студентським» модулем Українського лонгitudного дослідження ULS (Максименко та ін., 2021), серед інструментарію (системи показників) якого використовуються блоки запитань, що представляють найбільш цитовані скринінгові методики, серед яких є і адаптований нами варіант BFI-10. Опитування проводилося за багатоступеневою кластерною вибіркою серед усіх ЗВО м. Харкова з наскрізним інтерв'юванням у групах осіб у віці 17–25 років. У дослідженні використано дані, які збирались протягом 2017–2018 рр. шляхом анонімного f2f (обличчям-до-обличчя) інтерв'ю у групах з використанням паперового опитувальника у 2017 році (N = 2492), веб-опитувальника на платформі Qualtrics у 2018 році (N = 246) та веб-опитувальника на платформі LimeSurvey у 2019 (N = 2004) та 2020 (N = 2719) роках.

Процедура. Перевірка конструктивної валідності BFI-10 здійснювалась у вигляді паралельного заповнення трьох форм психодіагностичних інструментів, які вимірюють один конструкт NEOAC: опитувальника 5PFQ на 75 за-

питань (валідизований варіант А. Б. Хромова), опитувальника LBP на 25 запитань (валідизований варіант Л. Ф. Бурлачука і Д. К. Корольова) та перекладеного нами опитувальника BFI-10 на 10 запитань. Перевірка психометричних властивостей BFI-10 була здійснена шляхом виявлення статистично достовірних відмінностей під час порівняння середніх значень шкал NEOAC серед осіб, які вживали і не вживали наркотики, на об'єднаному масиві опитувань 2019–2020 років (N = 4723). Статистичний аналіз проводився за допомогою ліцензійної версії IBM SPSS Statistics V.25 (у межах програмного пакету PS IMAGO Pro).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. У процесі перевірки надійності та конструктивної валідності BFI-10 ми виходили з того, що внутрішня узгодженість шкал валідизованих опитувальників збільшуватиметься в разі додавання до них запитань BFI-10 або принаймні не зменшуватиметься. Також ми виходили з того, що результати паралельних вимірювань за шкалами валідизованих методик і нашим перекладом BFI-10 матимуть значущу позитивну кореляцію.

Перевірка конструктивної валідності BFI-10. Результати порівняння характеристик надійності (внутрішньої узгодженості шкал обраних нами опитувальників між собою та шкал кожного опитувальника окремо), а також кореляції результатів вимірювання за кожною шкалою опитувальників BFI та 5PFQ з результатами паралельного вимірювання за

кожною шкалою опитувальника BFI-10 подано у таблицях 2 та 3.

Використаний нами для перевірки надійності шкал обраних опитувальників коефіцієнт альфа Кронбаха (α Кронбаха) показує внутрішню узгодженість запитань кожної шкали між собою, їх здатність описувати один конструкт. Діапазон значень коефіцієнта α Кронбаха коливається від 0 до 1: значення $> 0,9$ – відмінне; $> 0,8$ – добре; $> 0,7$ – достатнє; $> 0,6$ – сумнівне; $> 0,5$ – погане, значення менше 0,5 є неприпустимим.

Коефіцієнт кореляції r Пірсона характеризує існування лінійної залежності між двома змінними, коливається від -1 до 1 , оцінюється за його рівнем значущості ($p < 0,05$) і традиційно використовується у процесі адаптації та встановлення валідності психодіагностичних інструментів. У нашому випадку обрання цього коефіцієнта виправдано використанням порядкових шкал в обраних для адаптації опитувальниках, що є головною умовою його застосування.

Таблиця 2

Характеристики внутрішньої узгодженості шкал україномовних варіантів опитувальників BFL та BFI-10 (α Кронбаха) та кореляції між загальними значеннями шкал BFL та BFI-10 (r Пірсона)

Фактор	α Кронбаха (5 запитань BFL)	α Кронбаха (5 запитань BFL + 2 запитання BFI-10)	r Пірсона (загальні значення шкал)
Е – екстраверсія	0,789	0,846	0,688**
А – доброзичливість	0,664	0,696	0,463**
С – свідомість	0,728	0,764	0,482**
Н – нейротизм	0,546	0,707	0,620**
О – відкритість досвіду	0,594	0,635	0,316**

$N = 246$

** Кореляція є значущою на рівні $p < 0,01$ (двостороння)

Таблиця 3

Характеристики внутрішньої узгодженості шкал російськомовних варіантів опитувальників 5PFQ та BFI-10 (α Кронбаха) та кореляції між загальними значеннями шкал 5PFQ і BFI-10 (r Пірсона)

Фактор	α Кронбаха (15 запитань 5PFQ)	α Кронбаха (15 запитань 5PFQ + 2 запитання BFI-10)	r Пірсона (загальні значення шкал)
Е – екстраверсія	0,794	0,811	0,441**
А – доброзичливість	0,839	0,829	0,249**
С – свідомість	0,839	0,844	0,433**
Н – нейротизм	0,879	0,880	0,466**
О – відкритість досвіду	0,747	0,758	0,328**

$N = 2492$

** Кореляція є значущою на рівні $p < 0,01$ (двостороння)

Характеристики внутрішньої узгодженості шкал україномовних варіантів опитувальників BFL та BFI-10 (табл. 2) показують, що коефіцієнт α Кронбаха збільшується у разі додавання до оригінальних шкал BFL запитань BFI-10. Значення α Кронбаха за шкалами «Е» та «С» змінюються від достатніх до добрих, значення α Кронбаха за шкалою «Н» – від поганих до достатніх, значення α Кронбаха за шкалою «А» – від сумнівних до достатніх, значення α Кронбаха за шкалою «О» – від поганих до сумнівних. Значення r Пірсона показують значущу на рівні $p < 0,01$ двосторонню кореляцію між результатами вимірювання за кожною загальною шкалою опитувальників BFL та BFI-10.

Характеристики внутрішньої узгодженості шкал російськомовних варіантів опитувальників 5PFQ та BFI-10 (табл. 3) показують, що коефіцієнт α Кронбаха збільшується у разі додавання до оригінальних шкал 5PFQ запитань BFI-10. Значення α Кронбаха за шкалою «Е» змінюються від достатніх до добрих, значення α Кронбаха за шкалами «А», «С» та «Н» – у межах добрих значень, значення α Кронбаха за шкалою «О» – у межах достатніх значень.

Слід зауважити, що аналогічним чином змінюються і значення α Кронбаха для узагальнених субшкал 5PFQ у разі додавання до них запитань BFI-10, але показники α Кронбаха між субшкалами є меншими за показники між окремими запитаннями (15 запитань кожної загальної шкали 5PFQ об'єднуються у 5 окремих субшкал у межах кожної загальної шкали). Значення r Пірсона показують значущу на рівні $p < 0,01$ двосторонню кореляцію між результатами вимірювання за кожною загальною шкалою опитувальників 5PFQ та BFI-10.

Найбільші значення коефіцієнта кореляції r Пірсона зафіксовано для шкал «Е», «N» та «С», а найменші – для шкал «А» та «О». Однак у всіх випадках коефіцієнт кореляції r Пірсона виявився значущим на рівні $p < 0,01$. Це дає підставу вважати, що респонденти, відповідаючи на запитання BFI-10, описували ті ж самі особистісні риси, що і в разі відповідей на запитання 5PFQ та BFL, тобто всі опитувальники вимірюють один конструкт.

Найменші значення як α Кронбаха, так і r Пірсона в обох варіантах порівняння з BFI-10 зафіксовано для шкали «О» – відкритість досвіду, або креативність у нашій редакції (BFL $\alpha = 0,635$, $r = 0,316$; 5PFQ $\alpha = 0,758$, $r = 0,328$) та шкали «А» – доброзичливість у нашій редакції (BFL $\alpha = 0,696$, $r = 0,463$; 5PFQ $\alpha = 0,829$, $r = 0,249$).

Фактор «С» – свідомість у нашій редакції – показує середні значення α Кронбаха та r Пірсона (BFL $\alpha = 0,764$, $r = 0,482$; 5PFQ $\alpha = 0,844$, $r = 0,433$) порівняно з іншими вимірами.

Фактори «Е» – екстраверсія (BFL $\alpha = 846$, $r = 0,688$; 5PFQ $\alpha = 0,811$, $r = 0,441$) та «N» – нейротизм (BFL $\alpha = 0,707$, $r = 0,620$; 5PFQ $\alpha = 0,880$, $r = 0,466$) показали найкращі результати за порівняльними вимірюваннями α Кронбаха та r Пірсона між BFL, 5PFQ та BFI-10.

Перевірка діагностичних властивостей BFI-10. Для перевірки працездатності адаптованого нами україномовного варіанта BFI-10 ми використали масив даних моніторингу «Молодь та наркотики» 2019–2020 рр. ($N = 4823$), який здійснюється нами на регулярній основі з 1995 року (Сердюк та ін., 2021). Серед усіх опитаних ми обрали дві групи осіб у віці 17–25 років, які вживали та не вживали наркотики протягом минулого року (за останні 12 місяців перед опитуванням). Результати порівняння (t-test) цих двох незалежних вибірок між собою подано в таблиці 4.

Результати порівняння середніх значень шкал BFI-10 (t-критерій) показують, що між молодими людьми, які вживали та не вживали наркотики за 12 місяців перед опитуванням, існують статистично достовірні відмінності. Найбільш діагностично значущим виявився фактор «С», свідомість ($t = -8,504$; $p < 0,01$). Статистично достовірних відмінностей не було виявлено лише щодо фактора «Е» – екстраверсія. Отже, молодих осіб, які зізналися у вживанні наркотиків, можна описати як менш свідомих (відповідальних), більш конфліктних (недоброзичливих), більш нейротичних, але також і більш креативних і схильних до експериментування та отримання нового досвіду.

Таблиця 4

Значення шкал BFI-10 та значущість відмінностей між ними у групах осіб, які вживали і не вживали наркотики за останні 12 місяців

	<i>Уживали наркотики (n = 414)</i>	<i>Не вживали наркотики (n = 4238)</i>	<i>t-критерій (t-test)</i>	<i>Значущість (p-value)</i>
Е – екстраверсія	7,1449	7,2412	-0,853	0,394
А – доброзичливість	5,1787	5,4353	-3,059	0,020*
С – свідомість	5,6932	6,5038	-8,504	0,000**
N – нейротизм	5,8792	5,6000	2,888	0,002**
О – відкритість досвіду	7,3647	7,1140	2,574	0,010*

$N = 4723$, значення за шкалами BFI-10 коливаються від 2 до 10 балів

* t-test є значущим на рівні $p < 0,05$

** t-test є значущим на рівні $p < 0,01$

Дискусія. Перевірка конструктної валідності BFI-10 показала, що адаптований нами варіант опитувальника вимірює ті ж самі конструкти, що і опитувальники 5PFQ та BFL. Між загальними значеннями шкал усіх трьох опитувальників «великої п'ятірки» спостері-

гається позитивна кореляція, значуща на рівні $p < 0,01$. Найвищі значення коефіцієнта лінійної кореляції помічаються щодо факторів «N» – нейротизм (BFL $r = 0,620$, 5PFQ $r = 0,466$) та «Е» – екстраверсія (BFL $r = 0,688$, 5PFQ $r = 0,441$).

Екстраверсія і нейротизм входять в обов'язковий перелік рис і якостей особистості в сучасних психодіагностичних інструментах. Вони є добре вивченими і впевнено діагностуються як класичними, так і найновішими інструментами, при цьому вони є далеко не однорідними і самі по собі становлять складні конструкти. «Екстраверсія» може виявлятися у вигляді цілої низки різних психічних функцій, як це зауважував свого часу автор цього поняття К. Юнг. Ще більшою мірою це стосується шкали «Нейротизм», оскільки форми і причини тривожності, які лежать у її підґрунті, можуть бути найрізноманітнішими. Причинами можуть бути як ситуативна і реактивна тривога, так і тривожність, зумовлена ендogenous причинами. До завдань скринінгових методик не належить виявлення причин, достатньо впевненого встановлення самого факту наявності високого рівня нейротизму, з чим наша адаптація BFI-10 справляється дуже добре.

Також високі значення коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона має і фактор «С» – свідомість (BFL $r = 0,482$, 5PFQ $r = 0,433$). Він відображає ступінь самоконтролю індивіда, його відповідальності щодо себе та своєї поведінки («Над-Я», «Супер-Его»). Висока конструктивна валідність щодо цього чинника є надзвичайно важливою, оскільки, як показує перевірка діагностичних властивостей BFI-10, саме цей фактор виявляється головним дискримінатором, що дає змогу впевнено розрізняти між собою групи молоді, які вживають чи не вживають наркотичні речовини.

Що стосується факторів «А» – доброзичливість (BFL $r = 0,463$, 5PFQ $r = 0,249$) та «О» – відкритість досвіду, креативність (BFL $r = 0,316$, 5PFQ $r = 0,328$), то показники їх конструктивної валідності є дещо скромнішими, але все одно статистично достовірними.

Слід відзначити, що фактори «О» (відкритість досвіду, або креативність у нашій редакції), «А» (доброзичливість у нашій редакції) та «С» (свідомість у нашій редакції), на відміну від факторів «Е» (екстраверсія) та «N» (нейротизм) є досить дискусійними і, як показують крос-культурні дослідження, чималою мірою залежать від культурних і мовних особливостей конкретного регіону. Ураховуючи це, в перекладі змістових характеристик дескрипторів факторів «О», «А» та «С» було зроблено акцент на моментах, які є більш важливими для використання BFI-10 в умовах масових опитувань серед молодіжної аудиторії з використанням веб-методології.

Фактор «А» (*Agreeableness*) буквально перекладається українською мовою як приєм-

ність, тому ми зробили акцент у формулюванні запитань на таких якостях «приємної людини», як низька підозрілість і критичність стосовно оточуючих, тобто відносна неконфліктність і дружельюбність. На нашу думку, це максимально близько позначає «схильність до згоди».

Фактор «С» (*Consciousness*) буквально перекладається на українську мову як свідомість. Тому формулювання запитань були орієнтовані на відповідальне ставлення до своєї справи. У разі молоді, схильної виправдовувати свої прогалини в навчанні «ледачістю» і схильністю «відкладати справи на потім», цей фактор насамперед стосується навчальної діяльності.

Фактор «О» (*Openness to experience*) перекладався з урахуванням того, що його основні змістові характеристики, такі як творчість і креативність, у цілому притаманні молоді й у формі інтересу, цікавості, вони є необхідними умовами активного засвоєння нового досвіду і створення нового, оригінального контенту.

Під час дослідження ми підтвердили надійність і валідність адаптованої нами скринінгової методики BFI-10, але усе це матиме практичну цінність лише тоді, коли методика виконає своє головне завдання – швидко і надійно експрес-діагностику. Перевірка діагностичних властивостей BFI-10 показала, що адаптована нами методика дає змогу диференціювати між собою різні групи досліджуваних.

За чотирма факторами «великої п'ятірки» існують статистично достовірні відмінності (t-критерій) між молодими людьми, які вживали і не вживали наркотики за останні 12 місяців перед опитуванням. Найбільші відмінності між молодими людьми, які вживали і не вживали наркотичні речовини, відзначаються щодо фактора «С» – свідомість ($t = -8,504$; $p < 0,01$). Це означає, що в осіб, які вживають наркотики і не можуть самостійно від них відмовитися, є нижчим контроль своєї поведінки, спостерігаються недооцінка серйозності шкоди, яку їм завдає вживання наркотичних речовин, та менший ступінь усвідомлення власної поведінки і відповідальності за своє здоров'я.

Також на високому рівні значущості диференціює молодь, яка вживала та не вживала наркотики, фактор «N» – нейротизм ($t = 2,888$; $p < 0,01$). Трохи менше значущими є відмінності за факторами «А» – доброзичливість ($t = -3,059$; $p < 0,05$) та «О» – відкритість досвіду, або креативність у нашій редакції ($t = 2,574$; $p < 0,05$).

Це означає, що молоді люди, які вживали наркотики протягом останнього року перед опитуванням, схильні характеризувати себе

як більш невротичних, менш доброзичливих і більш креативних порівняно з товаришами, які не вживали наркотичні речовини. Тобто вони бачать і відчувають себе як підозрілих, недовірливих, змагальних, ревних, психологічно напружених і нервових. Чи є ці риси преморбідними, чи вони є вже наслідком більш-менш тривалого вживання наркотичних речовин, – дати однозначну відповідь на це питання поки що неможливо, але ми схилиємося до гіпотези, що це більшою мірою преморбідні особливості, щодо яких вживання наркотичних речовин виступає свого роду компенсацією, що знижує загальне високе психічне напруження таких особистостей. Цю гіпотезу ми перевіряємо в межах Українського лонгітюдного дослідження (Максименко та ін., 2021).

Фактор «Е» (екстраверсія) не показав значущих відмінностей – обидві групи мають практично однаковий середній показник за цією шкалою, він високий в обох групах. Можна припустити, що сама по собі екстраверсія як схильність до широких контактів і спілкування не є чинником, що сприяє залученню молоді до вживання наркотиків. Оскільки в екстравертів більше контактів і соціальних зв'язків, вони мають більше шансів познайомитися з однолітками, які вже вживають наркотики, однак, як впливає з отриманих нами результатів, саме по собі таке знайомство є просто фактором ризику, а щоб він спрацював, треба мати певні особистісні відмінності – знижені показники за шкалами «С» та «А» і підвищені за шкалами «N» та «O».

ВИСНОВКИ. Мета нашої роботи була досягнута, адаптований нами україномовний та російськомовний варіант скринінгового опитувальника для експрес-діагностики п'яти факторів особистості BFI-10 (Rammstedt, John, 2007) показав високу надійність і конструктивну валідність, а також продемонстрував достатні діагностичні властивості в умовах великого вибіркового крос-секційного дослідження з використанням веб-методології. За допомогою BFI-10 ми отримали низку нових результатів у вивченні особистості молодих людей, які вживають наркотичні речовини.

Розширення практики масштабних моніторингових досліджень, серед іншого крос-культурних, потребує переходу до скорочених скринінгових варіантів відомих психодіагностичних інструментів, зокрема опитувальників «великої п'ятірки», які на сьогодні є найбільш популярними методиками діагностики особистості. Отримані результати доводять, що запропонована адаптація BFI-10 відповідає критеріям діагностичної надійності та валідності, що підтверджується значущими на рівні $p < 0,01$ для усіх шкал коефіцієнтами кореляції Пірсона між результатами вимірювань 5PFQ, LBP та BFI-10, а також високими значеннями коефіцієнта альфа Кронбаха, який коливається у межах 0,64–0,88. Запропонований варіант BFI-10 можна рекомендувати для експрес-діагностики особистості як в умовах масових вибіркового досліджень, так і в умовах швидкого індивідуального скринінгу особистісних рис в україномовному середовищі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бурлачук Л. Ф., Королев Д. К. Адаптация опросника для диагностики пяти факторов личности. *Вопросы психологии*. 2000. № 1. С. 126–142.
2. Виноградов О. Г. «Залежить від ситуації»: якісний аналіз ситуаційних уточнень. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 3 (28). С. 14–25.
3. Егорова М. С., Паршикова О. В. Психометрические характеристики Короткого портретного опросника Большой пятерки (B5-10). *Психологические исследования*. 2016. Т. 9, № 45. С. 9.
4. Кліманська М. Б., Галецька І. І. Українська адаптація короткого п'ятифакторного опитувальника особистості TIPI (TIPI-UKR). *Психологічний часопис*. 2019. № 5 (9). С. 57–76. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4>.
5. Князев Г. Г., Митрофанова Л. Г., Бочаров В. А. Валидизация русскоязычной версии опросника Л. Голдберга «Маркеры факторов «Большой пятерки»». *Психологический журнал*. 2010. Т. 31, № 5. С. 100–110.
6. Молодь та наркотики – 2021 : результати моніторингу залежної поведінки серед молоді м. Харків 1995–2020 років та студентського модуля Українського лонгітюдного дослідження (ULS+) : монографія / О. О. Сердюк, В. В. Бурлака, Г. М. Даниленко та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 92 с. DOI: <https://doi.org/10.32631/dr2021>.
7. Сергеева А. С., Кириллов Б. А., Джумагулова А. Ф. Перевод и адаптация краткого пятифакторного опросника личности (TIPI-RU): оценка конвергентной валидности, внутренней согласованности и тест-ретестовой надежности. *Экспериментальная психология*. 2016. Т. 9, № 3. С. 138–154. DOI: <https://doi.org/10.17759/exppsy.2016090311>.
8. Українське Лонгітюдне Дослідження = Ukrainian Longitudinal Study (ULS) : метод. рек. з використання психодіагност. інструментів другої хвили дослідж. / С. Д. Максименко, О. М. Кокун, В. Г. Панок та ін. ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, УНМЦ практичної психології та соціальної

роботи ; НАМН України, ДУ «Ін-т охорони здоров'я дітей та підлітків», ДУ «Ін-т неврології психіатрії та наркології» ; МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ ; Ун-т Вейна. Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. 72 с. DOI: <https://doi.org/10.32631/uls2021>.

9. Хромов А. Б. Пятифакторный опросник личности : учеб.-метод. пособие. Курган : Изд-во Курган. гос. ун-та, 2000. 23 с.

10. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт. СПб. : Речь, 2002. 480 с.

11. Aronson Z. H., Reilly R. R., Lynn G. S. The impact of leader personality on new product development teamwork and performance: The moderating role of uncertainty. *Journal of Engineering and Technology Management*. 2006. No. 23. Pp. 221–247. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2006.06.003>.

12. Benet-Martinez V., John O. P. Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1998. No. 75 (3). Pp. 729–750. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.729>.

13. Bernard L. C., Walsh R. P., Mills M. Ask once, may tell: Comparative validity of single and multiple item measurement of the Big-Five personality factors. *Counseling and Clinical Psychology Journal*. 2005. No. 2 (1). Pp. 40–57.

14. Chiorri C., Bracco F., Piccinno T., Modafferi C., Battini V. Psychometric properties of a revised version of the Ten Item Personality Inventory. *European Journal of Psychological Assessment*. 2015. No. 31 (2). Pp. 109–119. DOI: <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000215>.

15. Costa P. T., McCrae R. R. Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional manual. Odessa : FL: Psychological Assessment Resources, 1992. 13 p.

16. Crede M., Harms P., Niehorster S., Gaye-Valentine A. An evaluation of the consequences of using short measures of the Big Five personality traits. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. No. 102 (4). Pp. 874–888. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0027403>.

17. Donnellan M. B., Oswald F. L., Baird B. M., Lucas R. E. The Mini-IPIP Scales: Tiny-yet-effective measures of the Big Five Factors of Personality. *Psychological Assessment*. 2006. No. 18 (2). Pp. 192–203. DOI: <https://doi.org/10.1037/1040-3590.18.2.192>.

18. Goldberg L. R. A broad-bandwidth, public-domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models // *Personality psychology in Europe / ed. by I. Mervielde, I. J. Deary, F. De Fruyt, F. Ostendorf*. Edinburg : Tilburg University Press, 1999. Pp. 7–28.

19. Goldberg L. R. The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*. 1992. No. 4 (1). Pp. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>

20. Gosling S. D., Rentfrow P. J., Swann W. B. Jr. A very brief measure of the Big-Five personality domains. *Journal of Research in Personality*. 2003. No. 37 (6). Pp. 504–528. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00046-1).

21. Herzberg P. Y., Brähler E. Assessing the Big-Five personality domains via short forms. A cautionary note and a proposal. *European Journal of Psychological Assessment*. 2006. No. 22. Pp. 139–148.

22. Hofmans J., Kuppens P., Allik J. Is short in length short in content? An examination of the domain representation of the Ten Item Personality Inventory scales in Dutch language. *Personality and Individual Differences*. 2008. No. 45 (8). Pp. 750–755. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.08.004>.

23. John O. P., Srivastava S. The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives // *Handbook of personality: Theory and research / ed. by L. A. Pervin, O. P. John*. New York : Guilford Press, 1999. Pp. 102–138.

24. Martin T. A., Costa P. T. Jr., Oryol V. E., Rukavishnikov A. A., Senin I. G. Applications of the Russian NEO-PI-R // *The Five-Factor model of personality across cultures / ed. by R. R. McCrae, J. Allik*. Dordrecht : Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2002. Pp. 261–277. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0763-5_13.

25. McCrae R. R., Costa P. T. A contemplated revision of the NEO Five-Factor Inventory. *Personality and individual differences*. 2004. No. 36 (3). Pp. 587–596. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00118-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00118-1).

26. Rammstedt B., John O. P. Kurzversion des Big Five Inventory (BFI-K): Entwicklung und Validierung eines ökonomischen Inventars zur Erfassung der fünf Faktoren der Persönlichkeit. *Diagnostica*. 2005. No. 51. Pp. 195–206. DOI: <https://doi.org/10.1026/0012-1924.51.4.195>.

27. Rammstedt B., John O. P. Measuring personality in one minute or less: A 10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality*. 2007. No. 41 (1). Pp. 203–212. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001>.

28. Tsuji H., Fujishima Y., Tsuji H., Natsuno Y., Mukoyama Y., Yamada N. Five-factor model of personality: Concept, structure, and measurement of personality traits. *Japanese Psychological Review*. 1997. No. 40 (2). Pp. 239–259.

29. Woods S. A., Hampson S. E. Measuring the Big Five with single items using a bipolar response scale. *European Journal of Personality*. 2005. No. 19. Pp. 373–390. DOI: <https://doi.org/10.1002/per.542>.

Надійшла до редакції: 25.10.2021

ДОДАТОК 1
Російськомовний варіант опитувальника BFI-10

Насколько Вы согласны с приведенными ниже суждениями?

	Обо мне можно сказать, что я ...	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Загрудняюсь ответить	Скорее согласен	Полностью согласен
1	... замкнутый	1	2	3	4	5
2	... обычно доверяю другим	1	2	3	4	5
3	... немного ленив	1	2	3	4	5
4	... хорошо справляюсь с напряженными ситуациями	1	2	3	4	5
5	... склонен к занятиям искусством	1	2	3	4	5
6	... без особого труда знакомясь и устанавливаю контакты с людьми	1	2	3	4	5
7	... легко замечаю недостатки других людей	1	2	3	4	5
8	... делаю свою работу тщательно и до конца	1	2	3	4	5
9	... быстро начинаю нервничать	1	2	3	4	5
10	... могу придумать что-то новое	1	2	3	4	5

СЕРДЮК А. А., БАЗЫМА Б. А. АДАПТАЦИЯ СКРИНИНГОВОГО ОПРОСНИКА ПЯТИ ФАКТОРОВ ЛИЧНОСТИ BFI-10 И ПРОВЕРКА ЕГО ДИАГНОСТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ НА ПРИМЕРЕ ЛИЦ, УПОТРЕБЛЯЮЩИХ НАРКОТИКИ

Описан процесс адаптации, проверки конструктивной валидности и диагностических свойств скринингового опросника BFI-10 для экспресс-диагностики пяти факторов личности. Валидизация проводилась путем заполнения параллельных форм опросника 5PFQ (валидизированный вариант А. Б. Хромова, N = 492), опросника LBP (валидизированный вариант Л. Ф. Бурлачука и Д. К. Королева, N = 246) и опросника BFI-10. Коэффициенты корреляции Пирсона между результатами измерений 5PFQ, LBP и BFI-10 оказались значимыми на уровне $p < 0,01$ для всех шкал, альфа Кронбаха колеблется в пределах 0,64–0,88. Адаптированный нами вариант BFI-10 показал свою диагностическую пригодность в исследовании лиц, которые употребляли и не употребляли наркотики (N = 4723), обнаружив между ними статистически достоверные различия по четырем из пяти факторов большой пятерки, наибольшие по фактору «С» – сознательность ($t = -8,504$; $p < 0,01$).

Ключевые слова: скрининг, личность, «большая пятерка», адаптация, конструктивная валидность, надежность, BFI-10.

SERDIUK O. O., BAZYMA B. O. ADAPTATION OF THE FIVE-FACTOR BFI-10 PERSONALITY SCREENING QUESTIONNAIRE AND TESTING OF ITS DIAGNOSTIC PROPERTIES ON THE EXAMPLE OF DRUG USERS

Extended annotation. The large number of questions from the most common and cited in the scientific literature questionnaires of the "Big Five" makes them unsuitable for surveys of large samples of poorly motivated respondents. It is described the process of adaptation, validation and diagnostic properties of the five-factor BFI-10 Express Diagnostic Screening Questionnaire, which contains only 10 questions and has shown high reliability in large comparative cross-cultural studies using a web methodology. Validation was performed by filling in parallel forms of the 5PFQ questionnaire for 75 questions (validated version of A.B. Khromov, N = 2492), LBP questionnaire for 25 questions (validated version of L.F. Burlachuk and D.K. Korolev, N = 246) and questionnaire BFI-10. The validation of the BFI-10 has showed that our adapted version of the questionnaire measured the same constructs as the 5PFQ and BFL questionnaires. There is a positive correlation between the total values of the scales of all three questionnaires of the "big five", significant at the level of $p < 0.01$. The highest values of the linear correlation coeffi-

cient of the BFI-10 scales are observed for factors "N" - neuroticism (BFL $r = 0.620$, 5PFQ $r = 0.466$) and "E" - extraversion (BFL $r = 0.688$, 5PFQ $r = 0.441$). The internal consistency characteristics of the 5PFQ, BFL, and BFI-10 questionnaire scales show that the Cronbach's alpha is increased when BFI-10 questions are added to the original 5PFQ and BFL scales. For BFL and BFI-10, Cronbach's alpha ranges from 0.64 to 0.85. For 5PFQ and BFI-10, Cronbach's alpha ranges from 0.76 to 0.88. The BFI-10 adapted variant has showed its diagnostic applicability in a study of drug and non-drug users ($N = 4723$). The results of the comparison of the average values of the BFI-10 scales (t-test) show that there are statistically significant differences between young people who used and did not use drugs in the 12 months before the survey. The greatest diagnostic significance has been shown by factor "C" - consciousness ($t = -8,504$; $p < 0,01$). Statistically significant differences have not been detected only by factor "E" (extraversion). Thus, young people who have confessed to drug use can be described as less conscious (responsible), more conflicted (hostile), more neurotic, but also more creative and prone to experimenting and gaining new experiences. The obtained results prove that the proposed adaptation of BFI-10 meets the criteria of diagnostic reliability and validity, and can be recommended for express diagnosis of personality in terms of mass sample surveys and express individual screening of personality traits in the Ukrainian-speaking environment.

Key words: *screening, personality, big five, adaptation, construct validity, reliability, BFI-10.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Сердюк О. О., Базима Б. О. Адаптація скринінгового опитувальника п'яти факторів особистості BFI-10 та перевірка його діагностичних властивостей на прикладі осіб, які вживають наркотики. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 100–110. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.10>.

Citation (APA): Serdiuk, O. O., & Bazyma, B. O. (2021). Adaptation of the five-factor BFI-10 personality screening questionnaire and testing of its diagnostic properties on the example of drug users. *Law and Safety*, 4(83), 100–110. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.10>.